„Ahogy mesélni könnyebb”

Vida Gábor új kötetéről*

Kritika

Vida Gábor új regényében egyszerre otthonos és idegen az elképzelt tér: ugyanaz a narrátori személyesség hozza jóleső közelségbe, mint amelyik időről időre megfelelő távolságtartásra inti olvasóját. Mintha mi is bevonódnánk az elbeszélő kamaszkori természetfelfedezés-játékába; az ismerős tájat épp csak magunk mögött hagyva merőben eltérő törvények felségterületére érkezünk, ahol alakítói nem, csak szemlélői lehetünk a történéseknek. A regény első felében felbukkanó vadles-epizód így válik az elbeszélés központi motívumává: az *Egy dadogás története* ugyanis úgy járja körül a család és a szülőföld elbeszélhetőségének kérdését, hogy a szemlélődést jelöli ki a múlt megértésének szerzői és olvasói stratégiájaként.

Már a cím is ezt, a megfigyelés kitüntetett szerepét vetíti előre. A dadogás miatt jobbára magába forduló kisfiú éppen beszédhibája folytán jut az elbeszélés (írás) képességének birtokába; és saját Bildungsroman-történetével párhuzamosan egy rendszer széthullásának jellegzetes élethelyzeteit is az olvasó elé tárja. A regény társadalomkritikai éle nem választható szét a családtörténettől, hiszen a narrátor szubverzív módon azt mutatja meg, hogy a társadalmi hanyatlás a család működésének disszonanciáival áll egyenes arányban.

A fülszövegben kiemelt frázis (*„Szülőföldet akartam írni magamnak”)* alapján joggal gondolhatná az olvasó, hogy Vida Gábor regénye a népszerű Erdély-elbeszélések sorába illeszkedik. Ennél azonban jóval rétegzettebb a narráció problémafelvetése, amely a beavatástörténetek identitás-kríziseit, valamint az önéletírás lehetségességét és az írói hitelesség kérdésfelvetéseit egyaránt tárgyalja.

A *„Hogyan beszélhetnék én önmagamról?”* kérdés megválaszolása már nem csupán azért jelent problémát, mert a narrátor fizikailag képtelen tisztán ejteni a szavakat. A dadogás sokkal inkább valamiféle metafizikai szinthez kapcsolódik, hiszen az önazonosság és az otthon alapvető konfliktusai jócskán túlmutatnak a rendszer zsarnokságán, és az olyan konstrukciókban ragadhatók meg, mint a nemzeti és felekezeti identitás, vagy éppen a különböző történelemszemléletek, s e fogalmak mentén a címben jelzett kommunikációs elégtelenség újabb értelmezési lehetőségeihez jutunk el. Innen nézve válik világossá a narrátor álláspontja, aki nem az elnyomó rendszerekről szóló megszokott diskurzust mondja fel újra, hanem azt mutatja meg, hogy a közösségek hogyan termelik újra önnön kilátástalanságukat.

A regény tizenkilenc, kijelentésszerű fejezetcíme az életrajz egy-egy jelentős vonatkozására irányítja az olvasó figyelmét. A családi kapcsolatokra, életterekre, földrajzi-etnográfiai régiókra, az egyén fejlődéséhez köthető fogalmakra vonatkozó felsorolás értékek rendszerévé áll össze a tartalomjegyzékben.

Mindezen koordináták közül egyértelműen a család a legmeghatározóbb közeg. Nem véletlen, hogy a regény alaphangját az apa és a felnőtt novellista fia közötti párbeszéd adja meg: *„DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkoztatta ki apám, én pedig azonnal rávágtam, hogy: de.”* Az irodalom fejezet nyitányában tovább árnyalódik ez a helyzet: *„Sose tudtam apámnak elmesélni, hogy mit jelent az íróság”.*

Innentől kezdve a regény az íróvá válás történeteként is olvasható: mintha minden epizód, szereplő, megszólalás egyetlen pontban, az írás mozzanatában sűrűsödne össze: *„DE-vel nem kezdünk mondatot”* – ezzel nyit a regény, és *„De”*-vel zárul, mintha az elbeszélés folyamatos jelen időként tételeződne. Az írás jelenéből tekintünk vissza az egyes fejezetekben rekonstruált élethelyzetek jelen idejéhez; ez a perspektívakezelés egyszerre foglalja magában a szemlélődés és a felidézésen keresztüli értelmezés mozzanatát.

A narrátor egyes életkorait úgy rekonstruálja, hogy az adott szakaszt az elbeszélés jelenéből, a jelenvaló tudáshorizont felől szemléli. Az emlékezetben megmaradt élmények és helyzetek ilyen módon egy tágabb kontextusban, társadalmi-politikai összefüggéseikben jelennek meg.

Az erdélyiség kérdését leginkább a család felmenőinek különbözősége szemlélteti. Egyik részről adott az otthon, az Alföldhöz tartozó Kisjenő társadalmi berendezkedése, amellyel szemben tételeződik Barót, azaz a Székelyföld: *„Itt nincsen semmi”* – summázza a székely nagynéni a két régió összeférhetetlenségét. A Baróton töltött vakációk a másság tapasztalatával szembesítik a főhőst, partiumi barátai még hetekig rácsodálkoznak tájszólása miatt.

Honnan kezdődik Erdély? – ehhez a kérdéshez térünk vissza a katonaság kapcsán is, ahol a laktanyába zárt tisztek történetei a térségről szóló diskurzusok széttartását szemléltetik. Ebből a szempontból érdekes párhuzamot von a narrátor saját beszédhibája és Ceaușescu titkolt dadogása között: a franciatanárnő, aki a főhőst felkészíti a bölcsészettudományi kar felvételi vizsgájára, elárulja, hogy a „kondukátor” jellegzetes kézmozgásával tulajdonképpen beszédének ad ütemet, hogy leplezze fogyatékosságát. Ironikus, ahogy az írói ambíciókat tápláló fiatal történetmondó és a megalomán vezér egymás mellé kerül, és talán ez a párhuzam jelentőségteljesebb, mint azt gondolnánk: *„Senki sem találhat ki magának szülőföldet a semmiből, mindenki hozott anyagból dolgozik”* – állítja az elbeszélő, mintegy szemléltetve az önéletírások és egyáltalán az emberi történetmesélés objektivitásának alapvető és áthidalhatatlan hiányát.

Ebbe a hozott anyagba a másság megélésén túl azok az irodalmi referenciák is beletartoznak, amelyekkel a regény egyértelműen kapcsolatban áll. A *Tüskevár* és az *Iskola a határon* meghatározó olvasmány- és létélmények: egyik a természetszemlélésben, másik a bentlakásos iskolában, majd a katonaságban segít tájékozódni a határhelyzetek sajátságos mitológiájában.

Az írói kibontakozásban az irodalmi előképek mellett megjelenik egy jelentős mentor, Cs. Gyimesi Éva, a kolozsvári bölcsészettudományi oktatás kiemelkedő egyénisége. A felvételi vizsga, a bölcsészlét első tapasztalatai összemosódnak az ő nevével, illetve a forradalom előtti és közvetlenül utáni erdélyi értelmiségi pályamodell perspektíváival. Nem véletlen, hogy a kötet éppen kettejük párbeszédét idézi meg a regény zárásában: *„Mivel szeretnél foglalkozni, kérdezte Cs. Gyimesi Éva (...) Mondtam neki, hogy könyvet fogok írni. Miről szól majd, kérdezte, én pedig rávágtam, hogy természetesen az egészről.”*

Az *Egy dadogás története* így, metaregényként tárja fel önmagát olvasója előtt: az emlékezés és ezáltal történeteink viszonylagosságára, valamint az önélet- és történetírás tökéletlenségére hívja fel figyelmünket úgy, hogy mindeközben folyamatosan reflektál az íróvá válás folyamatára, amely jelenidejűként tételeződik, hiszen ezen mozzanat magában hordozza önmagunk újra- és újraírásának lehetőségét is.

Biró Árpád Levente

* Vida Gábor: *Egy dadogás története.* Magvető, Budapest, 2017.